

HRVATSKI JEZIK I SERBOKROATIZAM ILI CAR JE GOL

Leopold Auburger:
Hrvatski jezik i serbokroatizam.
Maveda i HFDR, Rijeka, 2009., 304 str.

Knjiga njemačkoga slavista i kroatista Leopolda Auburgera *Hrvatski jezik i serbokroatizam* (Maveda i Hrvatsko filološko društvo Rijeka, 2009.), objavljena u prijevodu N. Palašić i samoga autora dugih deset godina nakon tiskanja izvornika (*Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*, Gerhard Hess Verlag, Ulm/Donau 1999.)¹ jedinstven je znanstveni prinos suvremenoj kroatistici, a time i slavistici. Od dosadašnjih kroatističkih radova koji se bave pitanjima statusa hrvatskoga jezika u povijesti hrvatske kulture i(li) procesa njegove standardizacije, Auburgerova se knjiga razlikuje problemski i metodološki, prije svega originalnim, emičkim (emskim) pristupom problematici. Fokusiran na ideološki motivirane stereotipe koji su još uvijek uvriježeni u svjetskoj slavistici, autor argumentirano progovara o serbokroatizmu kao problemu koji i danas zamagljuje slavističke jezikoslovne obzore. Sa slavističkoga je gledišta dakle riječ o izvornom pristupu hrvatskomu jezičnomu pitanju s obzirom na pojavu serbokroatizma i afirmaciju serbokroatistike. Analizirajući odnos hrvatskoga kao zasebnoga jezika i serbokroatizma kao ideje i ideologije zajedničkoga jezika južnoslavenskih štokavaca, autor uzima u obzir mnoge zanemarene činjenice koje problem osvjetljaju iz šire civilizacijske i dublje socio-kulturne perspektive.

Sadržaj knjige (303 str.) raspoređen je u četiri poglavlja s nizom potpoglavlja, a na kraju slijedi popis izvora i literature s 419 naslova te kazalo imena.

Prvo poglavlje — Uvod: jezični dodiri u hrvatskoj povijesti (9–16) daje

¹ Pod naslovom »Kraj serbokroatistike« objavljen je u *Jeziku* (br. 3) u lipnju 2001. godine iz pera Velimira Piškorca prvi prikaz tada još samo njemačkoga izdanja knjige. Prikaz hrvatskoga prijevoda, pod naslovom »Hrvatski u srpskohrvatskom tijeku«, iz pera Nataše Bašić objavljen je u *Jeziku* (LVII:2) u travnju 2010. godine.

pregled društvenih okolnosti, tj. opis civilizacijskih okvira u kojima su se odigravale kulturne mijene i politički događaji na hrvatskim prostorima, naglašavajući višestruke utjecaje drugih jezika (latinskoga, njemačkoga, mađarskoga, talijanskoga, turskoga, srpskoga) na hrvatski u najširem vremenskom rasponu.

Drugo i najopsežnije poglavlje — Razvoj hrvatskoga kao zasebnoga jezika i serbokroatizam — obuhvaća dva potpoglavlja: 2.0.1. Probleme periodizacije (16—22) i 2.0.2. Pregled pojedinih razdoblja (22—223).

Treće poglavlje — Teorijske, metodološke i filozofske aporije serbokroatizma (223—259) obuhvaća autorova razmatranja o korpusnolingvistički uvjetovanoj i politički motiviranoj »iluziji bliskosti« hrvatskoga i srpskoga jezika (224—226), primjenu teorije izgradnje jezika Heinza Klosa (226—231), obradu temeljnih jezikoslovnih pojmova u argumentaciji serbokroatizma s tabličnim prikazima i objašnjenjima razlika u leksiku i primjerima fonoloških i drugih kontrasta paradigmatskoga tipa (231—254) te spoznajnoteorijske, praktično-filozofske i metafizičko-antropološke osnove za razrješenje pojedinih pitanja (254—259).

Četvrto poglavlje (259—269) obuhvaća zaključna razmatranja o narodu, jeziku i domovini (259—264) te o etničkim i nacionalnim simbolima Hrvata i Srba (264—269).

Najveću pozornost autor je posvetio sintezi hrvatske jezične povijesti, donoseći u drugom poglavlju iscrpan »pregled ukupnoga tijeka razvoja hrvatskoga kao zasebnoga jezika u proteklih 400 godina u suodnosu sa serbokroatizmom« (str. 21). Objašnjavajući termin serbokroatizam, kojim označava ideologem zamišljenoga zajedničkoga jezika Srba i Hrvata u svim njegovim pojavnostima, autor napominje da ni jedan od jezičnih dodira u povijesti hrvatskoga jezika »nije postao prijjetnjom hrvatskomu kao zasebnom jeziku. Prava prijjetnja došla je tek početkom 19. stoljeća zahvaljujući sve tješnjem dodiru sa srpskim jezikom. Od druge polovice 19. stoljeća taj je jezični dodir programski vođen i ideološki racionaliziran. Bio je usmjeren prema unifikaciji hrvatskoga i srpskoga, a u korist srpskoga jezika...« (str. 11). Tako već iz uvodnih poglavlja postaje jasno da suodnos sa serbokroatizmom označava početak posebnoga razdoblja u povijesti hrvatskoga kao zasebnoga jezika.

Da bi objasnio značenje hrvatskoga kao zasebnoga jezika, autor upozorava na poznate razlike između fenomenološko-empirijskoga pojma *književni jezik* i ortolingvističkoga pojma *standardni jezik*. Napominje da naziv *književni jezik* »upotrebljava uglavnom u onom značenju u kojem se rabi i u hrvatskoj kroatistici (i u skladu sa značenjem njemačkoga naziva

Literatursprache)«, što podrazumijeva da taj tradicionalni naziv obuhvaća i »obilježje književnojezično-povijesne i za hrvatski književni jezik konstitutivne uporabne tronarječnosti«..., a serbokroatizam je uvijek pokušavao ukloniti upravo to njegovo bitno obilježje (str. 19–20). S druge strane *standardnost* književnoga jezika po autorovu je sudu »drugorazredna ortolingvistička oznaka i sadržajno je ovisna o definiciji pojedinih 'standarda' i mjerila jezičnoga planiranja« (str. 21). Naime, »budući da je pojam 'standard' relacijski pojam, on uz podatke o predmetima standardizacije uključuje i podatke o mjerilu i normativne uzorke«, a to iziskuje »opširna varijantološka razmatranja u pitanjima jezične standardizacije prije određivanja ortolingvističkih rješenja« (str. 20).

Bitna razlika između Auburgerove i Brozovićeve (Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika..., *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, 1978.), odnosno Moguševe (*Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, 1993.) periodizacije jest u tome što Auburgerova periodizacija »nije jednostavno korpusnolingvistička, jezičnopovijesna niti književnopovijesna, već je problemskopovijesna, pri čemu je problem, naime razvoj hrvatskoga kao zasebnoga jezika s osobitim obzirom na nastanak i djelovanje serbokroatizma, bio stvaran problem povijesne zbilje, koji je prerastao u povijesni sukob i tako ugrožavao postojanje hrvatskoga jezika...« (str. 17). Auburger naglašava da je njegovo »razmatranje pojedinih razdoblja s obzirom na tematski središnji problem statusa hrvatskoga kao zasebnoga jezika u konfrontaciji sa serbokroatizmom primarno na lektalnoj razini« (str. 17). Lektalnost se kod Auburgera odnosi na bilo koji pojavni jezični oblik — *lekt* (dijalekt, sociolekt, idiolekt). Upozoravajući na teorijsku nedosljednost i terminološku nepreciznost serbokroatističkih radova, Auburger svoj teorijski instrumentarij gradi na platonsko-realističnoj spoznaji o znakovnosti jezika kao predmeta jezikoslovnih, filoloških istraživanja (uz obvezatnost istine), odnosno na Pikeovoj tagmici. U tome smislu jasno razlikuje dva metodološki različita pristupa jeziku — emički ili emski (unutarnji, paradigmatički) i etički ili etski (izvanjski ili sintagmatički), inače aktualne u suvremenoj sociologiji, posebno u kulturologiji i antropologiji, te psihologiji. Upravo takav, teorijski jasan i terminološki precizan, odnos prema temi koju obrađuje čini ovo djelo novim, izvornim i iznimnim u kroatističkoj znanstvenoj literaturi.

Akceptirajući najznačajnije dosadašnje kroatističke povijesnojezične i standardološke teorije, Auburger se jasno određuje i prema (drugacijskim) kriterijima na kojima se one zasnivaju. Tako je pitanje kad je novostokavština poprimila nadregionalna, opća, odnosno standardna obilježja za Auburgerovu periodizaciju sporedno (str. 19). Za povijest hrvatsko-

ga kao zasebnoga jezika, posebno u odnosu prema serbokroatizmu, smatra bitnim da »razvoj jedinstvenoga ijekavskoga novoštokavskoga općega, književnoga i standardnoga jezika pokriva period od barem 400 godina, odnosno počinje najkasnije na prijelazu iz 16. u 17. st.« (isto), pri čemu pitanje samoga početka u 16. stoljeću ostavlja otvorenima. Taj period od puna četiri stoljeća dijeli na osam razdoblja. Pritom se u svojim jezikoslovnim, sociološkim i filozofskim razmatranjima optimalno oslanja na historiografske podatke vezane uz društvenopolitičke utjecaje na hrvatski jezik tijekom njegove gotovo milenijske povijesti — »od prvih glagoljskih pisanih spomenika do danas« (str. 192, Brozović, *Standardni jezik*, 1970.).

U odnosu na pojavu i jačanje serbokroatizma Auburger u svojoj periodizaciji uzima u obzir šest čimbenika: postupno etabliranje hrvatskoga na novoštokavskoj ijekavskoj osnovici, izbor i uređenje latiničnoga pisma, korpusno-funkcionalnolingvističku izgradnju hrvatskoga posredstvom visoko vrijedne umjetničke književnosti i sve snažnije filološke aktivnosti, filološku, posebno leksikografsku obradu i gramatičko normiranje, postupno stvaranje svehrvatskoga filološkoga središta u Zagrebu i napokon — ostvarenje pravnoga i političkoga cilja javne i opće uporabe hrvatskoga jezika. Ti čimbenici, primijenjeni na hrvatski, nisu u opreci s kriterijima jezične standardnosti D. Brozovića, a bitni su za problem odnosa hrvatskoga prema serbokroatizmu.

U Auburgerovoj periodizaciji problem serbokroatizma nije relevantan za 1. razdoblje (str. 32—58) stvaranja hrvatskoga kao zasebnoga jezika, a ono obuhvaća vrijeme od 16. (najkasnije od kraja 16.) stoljeća do polovice 18. stoljeća, dakle upravo do *granice*, koju danas i Brozović i većina hrvatskih kroatista smatra razmeđem predstandardnoga razdoblja i početka hrvatske jezične standardizacije. To gotovo precizno vremensko preklapanje, proizišlo iz različitih teorijskih, povijesnojezičnih polazišta, ne može biti puka koincidencija. Ono očito upućuje na činjenicu da je pojava serbokroatizma izravno ili neizravno obilježila ne samo hrvatski jezik, nego i hrvatsku filologiju kao znanost.

Usprkos pozitivnom razvitku hrvatskoga kao zasebnoga jezika u 2. razdoblju (str. 58—108), odnosno od polovice 18. stoljeća do polovice 19. stoljeća (točnije do kraja 1840-ih), ovo razdoblje po Auburgerovu sudu već pripada pretpovijesti serbokroatizma, kojemu su pogodovali utjecajni strani slavisti toga vremena — Dobrovský, Kopitar i Šafařík. Konac 2. razdoblja, koji se u slavistici dugo smatrao početkom hrvatske jezične standardizacije (sic!), zapravo označava početak srpsko-hrvatske jezične unifikacije, koja se provodila usprkos specifičnoj tronarječnosti bogate hrvatske književnosti prvih dvaju razdoblja.

S obzirom na serbokroatizam ključno je 3. razdoblje (str. 108–125), od 1850. do 1918. godine, kad su Bečkim dogovorom (koji nije imao nikakvu službenu, pravnu i međunarodnu vrijednost) između pet hrvatskih, dva srpska i jednoga slovenskoga potpisnika prihvaćena načela jezičnoga zajedništva. Ostvarenju te ideje pogodovale su povijesne, ponajprije političke okolnosti, koje su otvorile širok prostor djelovanju hrvatskih *vukovaca* i Đure Daničića. U tome se razdoblju serbokroatizam više ne pojavljuje kao njihov više-manje spontani utjecaj ili reliktilirizma, nego kao program koji ne krije svoj konačni cilj. Brozov pravopis, Mareticeva gramatika te Brozov i Ivekovićev rječnik s jedne strane obilježavaju početak novoga razdoblja u povijesti hrvatskoga jezika, a s druge strane znače početak njegova kraja na tradiciji koju su još branili pripadnici zagrebačke filološke škole.

Napredovanje serbokroatizma kao ideje i ideologije obilježila je i omogućila u 4. razdoblju (str. 125–136) prva jugoslavenska država (1918.–1941.), koja je s pozicije srpske hegemonije upravljala i školstvom i jezičnom politikom. Iako je nakon atentata na S. Radića u Hrvatskoj došlo do otrježnjenja, zamašnjak normiranja i kodifikacije zajedničkoga jezika više se nije mogao ni zaustaviti ni vratiti unatrag. Naime, nova jezikoslovna djelatnost, utemeljena na *vukovskoj tradiciji*, već je i sama postala tradicijom i postupno se afirmirala u svjetskoj slavistici. U toj je tradiciji reformiran Brozov pravopis i nastavljen rad na Akademijinu velikom rječniku (nakon Daničića Maretić). Kratkotrajno postojanje Banovine Hrvatske (1939.–1941.) bilježi tek nekoliko vrijednih filoloških pokušaja oslobađanja od serbokroatizma.

U 5. razdoblju (str. 136–152), najkraćem, ali za jezik vrlo značajnom, zakonodavstvo novoosnovane hrvatske države pokrenulo je proces re-kroatizacije na svim društvenim razinama, ponajprije u prosvjeti i kulturi, a hrvatski je postao službeni jezik. Matici hrvatskoj vraćena je njezina osnovna misija, Hrvatski izdavački bibliografski zavod izdao je pet svezaka *Hrvatske enciklopedije*, Hrvatski državni ured za jezik pripremao je veliki rječnik hrvatskoga jezika, izdavaštvo je doživjelo pravi procvat. Sve događaje koji su u tom razdoblju utjecali na hrvatski jezik Auburger promatra u kontekstu povijesnih i političkih okolnosti, a jezičnu politiku NDH, koja je ostavila tešku ideološku hipoteku hrvatskom jezikoslovlju u idućim razdobljima, vidi ponajprije kao reakciju na jezični unitarizam u 4. i 5. razdoblju.

Žestoku reakciju na 5. razdoblje donijelo je 6. razdoblje (str. 152–183), kad je serbokroatizam — od 1945. do 1967. — mijenjajući strategiju, u noj jugoslavenskoj državi doživio novi uspon. Međutim, nastojanja oko je-

zične unifikacije u korist srpskoga jezika, koju simbolizira Novosadski dogovor iz 1954. godine, s hrvatske strane nisu dobivala stvarnu podršku, a otpor prema serbokroatizmu na kraju je urodio otvorenom reakcijom hrvatske inteligencije, objelodanjenom u poznatoj *Deklaraciji* 1967. godine.

Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. godine započinje 7. razdoblje (str. 183—209) Auburgerove periodizacije i traje do 1991. godine. Reakcija jugoslavenskih vlasti na *Deklaraciju* najjasnije dokazuje da serbokroatizam nije samo problem jezika i jezikoslovlja i da to nikad nije ni bio. Nakon represije nad potpisnicima *Deklaracije* uslijedilo je Hrvatsko proljeće (1971.) i novi val represivnih mjera. Napetosti su privremeno riješene novim ustavom iz 1974., koji uz ostala načela konfederalnosti potvrđuje ravnopravnost hrvatskoga književnoga jezika s ostalim trima jezicima SFRJ. Međutim, serbokroatizam ne posustaje, a pitanje jezika sve se više zaoštrava i prenosi izravno na političku osnovu. Političke promjene nakon Titove smrti (1980.) dovode do jačanja centralizacije, a zatim i do ukidanja ustava iz 1974. (Srbija 1989. proglašava vlastiti ustav). Ta je politika 1991. završila slomom i dramatičnim raspadom jugoslavenske države.

S uspostavom samostalne Republike Hrvatske polovicom 1991. godine započinje 8. razdoblje (str. 209—223) razvitka hrvatskoga kao zasebnoga jezika, ili *nova epoha za hrvatski jezik i kroatistiku*. Pred hrvatskom kroatistikom u tom se razdoblju otvorio niz novih problema, vezanih i uz naslijeđe serbokroatizma. Iako svjesna uzroka neminovnoga obrata početkom 1990-ih i važnosti nove situacije, svjetska slavistika još nije napustila neke ideološki obilježene stereotipe iz 19. stoljeća pa ni sam serbokroatizam kao neprirodnu, svjesnu *društvenu* (zapravo političku) intervenciju u procese jezičnoga normiranja i samostalnoga, prirodnoga razvitka hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika. Sad kad joj serbokroatizam više nije zapreka, hrvatska filologija mora uložiti velike napore u jezična istraživanja na svim jezikoslovnim razinama i potvrditi ono što stoljećima dokazuje sama hrvatska književnost.

Auburger uočava da se hrvatska književnost pokazala *najrezistentnijim faktorom* u borbi protiv serbokroatizma, »a pogotovo za vrijeme triju jugoslavenskih razdoblja« (str. 26). Naglašavajući trajnu otpornost hrvatske književnosti, posebno pjesništva i duhovne, odnosno vjerske literature, na utjecaje raznih ideologija i službenih jezičnih politika, Auburger diskretno oponira onim hrvatskim jezikoslovcima koji, zapostavljajući ulogu književnosti u povijesti hrvatskoga jezika, zapravo negiraju ključne dokaze o njegovu povijesnom identitetu i samostalnom razvitku. U tom kontekstu dobro uočava da je upravo hrvatska književnost do dana današnjega saču-

vala sva tri hrvatska narječja pa tako i ikavsku štokavštinu, a time i karakterističnu povijesnu tronarječnost hrvatskoga kao zasebnoga jezika.

Auburgerove književnopovijesne usporedbe možda najbolje otkrivaju širinu njegovih slavističkih obzora. Kad govori o značenju pojedinih hrvatskih pisaca, ne ograničava se na analizu njihova jezika niti se zaustavlja na filološkoj sintezi njihova književnoga i jezičnoga udjela u oblikovanju hrvatske kulture, nego do detalja istražuje i opisuje povijesne okolnosti i otkriva istinu o uzročno-posljedičnoj povezanosti njihova stvaralaštva s tim okolnostima. Ponirući u povijest filozofski pa i teološki, jer bez takva je pristupa svako *učenje iz povijesti* uzaludno, Auburger stavlja hrvatsko duhovno i intelektualno stvaralaštvo u kontekst svijeta s kojim Hrvati dijele sličnu duhovnu i intelektualnu baštinu. Na taj način jasnije osvjetljuje i suprotnosti koje su dale određena *razlikovna obilježja* i hrvatskom jeziku, stoljećima stvaranom na razmeđu i pod utjecajem različitih civilizacija. Tako npr. govoreći o Gunduliću i njegovu *Osmanu* (str. 36 i dalje) otkriva povijesne, filozofske i teološke poveznice hrvatskoga epa s epskom prozom *Ognjem i mačem* i *Gospodin Wołodyjowski* Henryka Sienkiewicza. Sienkiewiczzeva poetska interpretacija povijesnih događaja, vezanih uz bitku kod Hoćima, imala je u vrijeme svoga nastanka — u Poljskoj podijeljenoj na pruski, ruski i austrijski dio — istu duhovnu vrijednost i istu misiju kakvu je imao Gundulićev *Osman* u svoje vrijeme. Iako se Gundulićevo i Sienkiewiczzevo fabuliranje oblikuje s različitim vremenskim odmacima od stvarnih događaja, povezuje ih doživljaj dramatične osmanlijske prijetnje kršćanskoj Europi, pohranjen u povijesnom sjećanju naroda; pritom je kod Gundulića izraženija nada, a kod Sienkiewicza vjera u pobjedu. Analizirajući Gundulićevo obradu ove gotovo opsesivne i po svojoj simboličnosti neiscrpne književne teme Auburger i kroz druge književne interpretacije (npr. Lomonosovljevu) naglašava filozofsko-teološku potku jedne civilizacijske drame koja je iznjedrila velika, po svojim vrijednostima univerzalna proročko-filozofska pjesnička djela na mnogim europskim jezicima pa tako i na hrvatskom — od Marulića do Mažuranića. »Ostali južnoslavenski narodi nemaju ep koji bi bio na barem približno jednakoj jezičnoj i sadržajnoj razini kao što su to spomenuta djela Ivana Gundulića i Ivana Mažuranića; pogotovu u srpskoj književnosti nema ništa tomu slično« (str. 45). Ni metrička struktura Gundulićeva *Osmana* nije usporediva sa srpskim i drugim južnoslavenskim usmenim epskim pjesništvom za koje je karakterističan deseterac, nevezani peterostopni trohej s cezurrom iza četvrtoga sloga (kakav su poslije njegovali F. Grabovac, A. Kačić Miošić i M. A. Reljković). Metrika *Osmana* preuzeta je iz petrarkističkoga lirskoga pjesništva — »stih je akatalektički (s punom stopom na kraju sti-

ha) osmerac i to trohejski tetrametar s dva puta po četiri trohejske stope..., rima je abab | abab s cezuroom obično nakon četvrtoga, a ponekad i nakon petoga sloga. Strofe se sastoje od četiriju stihova, pri čemu često dolazi do opkoračenja...« (str. 43—44). Gundulićev je jezik »i danas aktualan jezik s tek neznatno, zbog jezičnih promjena, smanjenom razumljivošću« (str. 44). »Dijalektološki gledano, jezik u epu *Osman* je ijekavska štokavština s ponekim ikavizmom i nekoliko ekavizama koji se inače mogu naći i u drugih dalmatinskih pjesnika koji su pisali ikavski. Također su prisutni i određeni literarni čakavizmi, od kojih je najčešća kontrakcija pridjevskih zamjenica. Ti ikavizmi s jedne strane ukazuju na sikronijski i dijakronijski kontakt duborovačkoga književnoga jezika s ikavskim štokavskim koji se je govorio u Dalmaciji, Bosni i Slavoniji, a s druge strane i na dijakronijsku povezanost s ikavskim čakavskim« (str. 45). Ovdje ukratko opisana opsežna i akribična Auburgerova analiza Gundulićeva genijalnoga epskoga djela napisanoga u petrarkističkom lirskom metru samo donekle ilustrira autorov interdisciplinarni, sveobuhvatni pristup ključnim pitanjima vezanima uz odnos hrvatskoga književnoga jezika i serbokroatizma, koji se uz ostalo pozivao i na (sve)slavenstvo *Osmana*.

Na širokoj povijesno-političkoj, filozofskoj i teološko-etičkoj osnovi Auburger najdetaljnije razmatra filološka, jezikoslovna nastojanja oko stvaranja hrvatske jezične norme u različitim razdobljima razvitka hrvatskoga kao zasebnoga jezika. U zamršenom spletu povijesnih okolnosti u kojima je hrvatski bio žrtva različitih tuđinskih interesa, a shodno tome i raznih tuđih i domaćih *politika*, razotkriva logiku povijesnih sporova, stranputica i kompromisa, koji do danas opterećuju hrvatsko jezično pitanje. Prateći proces koji na dotadašnjoj pisanoj baštini započinje najkasnije *dalmatinskim* rječnikom Fausta Vrančića i *ilirskom* gramatikom Bartula Kašića (1. razdoblje), a završava radovima Jonkea, Babića, Vincea, Brozovića, Katičića i drugih hrvatskih jezikoslovaca iz najagresivnije ere serbokroatizma (5., 6. i 7. razdoblje), s velikom erudicijom raščlanjuje i najzamršenija pitanja. Svoje zaključke temelji na minucioznim istraživanjima zamašne kroatističke, serbokroatističke i slavističke literature, kao i na velikom mnoštvu dokumenata kojima argumentira slijed zbivanja oko jezika i objašnjava ponekad nelogične i nerazumljive odluke i postupke hrvatske filologije.

Kad je početkom 1990-ih serbokroatizam izgubio prostor svoga povijesno-političkoga djelovanja, »fantomski i političko-fikcijski potezi serbokroatizma postali jasni i znanstvenoj javnosti« (str. 14). »Zbog svoje proširenosti i usklađenosti sa serbokroatizmom pojmovna i terminološka pomutnja i njezino razjašnjavanje ima znatnu paradigmatiku važnost za slavistiku kao i za opću lingvistiku, posebice njezino djelovanje na polju kon-

taktne lingvistike i sociolingvistike« (isto). Auburger napominje da se danas izvan hrvatske filologije i lingvistike *razrješavanju nastale zbrke ipak ne pridaje dovoljna važnost* (isto). Inertan odnos slavistike prema hrvatskom kao sastavnici srpskohrvatskoga hibrida mijenja se sporo i teško, upravo zbog neznanstvenoga, »nekritičnoga preuzimanja primarno politički programatske i ideološke ideje o serbokroatizmu kao i s njim povezane etnopolitičke i državnopolitičke ideologije jugoslavizma« (str. 15). Smatrajući da je »dijagnostička i prognostička relevantnost te nehrvatske, serbokroatistički orijentirane lingvistike ... upravo beznačajna za jezično-povijesne događaje zadnjih pedesetak godina« (str. 14–15), Auburger upozorava »da su mnogi njezini radovi u znanstveno-teorijskom smislu bili pravi falsifikati« (str. 15). Sve se to izrazito negativno odrazilo na »znanstveno tumačenje odnosa u hrvatskom, srpskom, ali i bošnjačkom jeziku, koji se tiču korpusne i funkcionalne lingvistike« (isto). Osnovni uzrok upadanju slavistike u takve ideološke zamke Auburger vidi u slabim filozofskim osnovama potrebnim za razvitak filologije kao humanističke znanosti.

Svoja razmatranja o korpusnolingvistički uvjetovanoj i politički motiviranoj »iluziji bliskosti« hrvatskoga i srpskoga jezika Auburger iznosi u trećem poglavlju, govoreći o teorijskim, metodološkim i filozofskim aporijama serbokroatizma. Obrazlaže tezu da je iluzija bliskosti između hrvatske i srpske štokavštine, stvorena u 19. stoljeću na korpusnolingvističkim osnovama, pod djelovanjem serbokroatizma stalno pokazivala svoj konfliktan potencijal, koji se ponajprije temeljio na kognitivnoj, ali i na voluntativnoj procjeni navodne bliskosti (str. 224). Ona je s jedne strane odgovarala romantičarskim idejama utjecajnih hrvatskih preporoditelja, a s druge strane sve izraženijoj velikosrpskoj ideji posrblijevanja cijeloga štokavskoga područja. Na osnovi zajedničkih obilježja štokavskoga sustava unutar hrvatskoga književnoga jezika i srpskoga jezika sugestivno djelovanje serbokroatizma na hrvatske filologe i pisce protegnulo se u zajedničko djelovanje na jezičnom približavanju. Međutim, budući da je serbokroatistika »u svojoj temeljnoj orijentaciji bila vođena ideološki, a ne filološki, što joj je uvijek davalo obilježje znanosti usmjerene prema političkoj moći, ... serbokroatizam je u svojim lingvističkim i drugim filološkim radovima, isto kao i u čitavom hrvatsko-srpskom jezičnom dodiru, mnogostruko operirao apstraktnim mogućnostima kojima u hrvatskom jeziku nisu odgovarale nikakve lingvistički stvarne i emski postojeće mogućnosti« (str. 225). Novo, serbokroatističko nazivlje (počevši od četiriju složenih naziva jezika) unijelo je u znanstveni dijalog misaonu pomutnju, dezorijentaciju i na kraju dezinformaciju o statusu hrvatskoga kao zasebnoga jezika. Dobro smišljeno prikrivanje ideološke pozadine u djelova-

nju serbokroatizma očitivalo se u spretnoj, prividno znanstvenoj uporabi varijantnolingvističkih i kontaktnolingvističkih pojmova »jedinostveni jezik«, »varijanta«, »bicentrični jezik«, »policentrični jezik«, »izgrađeni jezik«, »udaljeni jezik«, »(dijalekatski) dijasistem« i dr. (str. 225).

Auburger ne niječe da su u pojmovnom i teorijskom shvaćanju hrvatskoga u njegovoj zasebnosti postojale i objektivne spoznajne teškoće, ali uočava da su se one smanjivale ili čak uklanjale kad god je uz jezičnu intuiciju i jezični osjećaj bilo i dovoljno jezičnoga stvaralaštva. Korpusnolingvistička objektivizacija jezičnih činjenica uz promidžbu programa serbokroatizma izazvala je međutim i korpusnolingvističke spoznajne teškoće. Naime, kako bitni korpusnolingvistički argumenti nisu bili lako uočljivi i dovoljni za obranu hrvatskoga kao zasebnoga jezika, srpska odnosno serbokroatistička strana poricala je samosvojnost hrvatskoga okrećući argumentaciju u svoju korist (str. 226). U dokazivanju jezične zasebnosti kasnija je funkcionalna lingvistika bila djelotvornija, ali njezin je razvitak bio usporen zbog povijesno uvjetovane dominacije korpusnolingvističkih shvaćanja u jezikoslovlju.

Kao primjer zloporabe znanosti Auburger navodi nedosljednu primjenu Klossove teorije jezične izgrađenosti u njegovoj klasifikaciji samostalnih jezika. Na tu se teoriju naime pozivala serbokroatistika, primjenjujući formulu »dva u jednom« bez emičke (emske) argumentacije o pripadnosti srpskoga i hrvatskoga jezika jednoj korpusnolingvističkoj cjelini koja bi se mogla definirati kao zaseban jezik. Budući da emičnosti nema ni u dijalektalnim (organskim) osnovicama, ni u interdijalektalnom *dijasistemu*, ona ne postoji ni u serbokroatističkom konceptu dviju varijanata ni u bicentričnosti tzv. srpskohrvatskoga jezika. Pomnom analizom Auburger dokazuje da primjena kriterija jezične izgrađenosti na zamišljeni *zasebni* srpskohrvatski jezik ne potvrđuje njegovo postojanje, jer »nedovoljno uzima u obzir dijakronijsku i sinkronijsku jezičnu stvarnost hrvatskoga jezika... Sinkronijski gledano hrvatskomu jeziku pripadaju i čakavski i kajkavski, kao i njegovi štokavski ikavski dijalekti pored jekavskih. Na lektalnoj razini stoga sinkronijski za svako povijesnojezično razdoblje hrvatskoga jezika postoji jasna korpusnolingvistička udaljenost od srpskoga jezika. Taktika serbokroatizma bila je najprije ignorirati upravo tu specifičnu hrvatsku dijaktalnu strukturu, a potom jezični sukob voditi oko štokavskoga, za koji se pak tvrdilo da je tipično srpski. Na taj bi način hrvatskomu dijaktalnomu sustavu bio oduzet njegov funkcionalno vodeći dijaklekt. Istoj toj taktici pripadalo je nastojanje da se tabuira lektalna razina pri razmatranju tzv. problema varijanata, o kojima bi se raspravljalo samo na znatno nižim razinama. Te su razine morale biti dovoljno daleko od ukupnoga hrvatsko-

ga jezičnoga sustava kako bi se prikrla ideologija serbokroatizma u svojoj lingvističkoj i filološkoj neodrživosti. Zanemarena je bila i dijakronija čitavoga hrvatskoga dijalektalnoga sustava kao i razvoja hrvatskoga književnoga jezika« (str. 230).

Nepobitnu lektalnu dvojnost, očitu i na terminološkom planu, serbokroatizam je objašnjavao kontaktnolingvističkom tezom »da se u primjeru hrvatsko-srpskoga jezičnoga dodira ne radi o međujezičnom, već o unutarjezičnom dodiru« (str. 231). Slabost te teze pokazala se u ignoriranju činjenice da su zasebni jezici, kao kompleksni sustavi jezičnih znakova na najvišoj lektalnoj razini, ujedno jezici etničkih zajednica, naroda. Jezične zajednice nastaju djelovanjem etničkih, narodnih zajednica pa je i konkretna jezična zasebnost — uz religijsko-kulturno-običajno zajedništvo i zajedništvo po podrijetlu — jedna od triju najvažnijih dinamičkih sastavnica specifičnoga povijesnoga života naroda (str. 233). Povijest naroda nužno je obilježena i povijesnošću njegovih lekata, posebno dijalekata, ali i specifičnih funkcionalnih lekata — duhovnoga, liturgijskoga, pjesničkoga, različitih stručnih i drugih lekata. Na lektalnoj se osnovi ne smije zanemariti ni jezik starije i novije hrvatske dijaspore, bez obzira je li priznat kao manjinski ili nije. Najnovija povijest serbokroatizma potvrđuje da ignoriranje tih činjenica postiže suprotne efekte, odnosno da nametanje dogme o jezičnom jedinstvu, pogubno za jezike politički slabijih naroda u višenacionalnim i višejezičnim zajednicama, izaziva otpor koji ima uporište u povijesnoj memoriji naroda i svih njegovih lekata.

Objašnjavajući zajedništvo po podrijetlu (genetsku, etničku povezanost pripadnika jezične zajednice), Auburger se poziva na Whiteheadova razmatranja kozmološke naravi jezičnih zajednica (A. N. Whitehead, *Process and reality: An essay in cosmology*, 1979.). Govoreći o prirodno (a ne umjetno!) stvorenom *društvu*, zasnovanom na određenom poretku svojih pripadnika, *društvu* koje samo ne oblikuje kompleks svojih osnovnih obilježja, nego ih ističe da bi osiguralo svoju opstojnost, Whitehead uz ostalo formulira i zakon jezičnoga emiteta, temeljan za jezične zajednice, a time i za zasebne jezike. »O 'društvu' se u jezikoslovnom smislu može govoriti jedino ako postoji emska vrijednost dotičnih lingvističkih jedinica, a ne kad se radi o rezultatima umjetnoga jezičnoga planiranja i nametnute etnopolitike sa samo etskom valjanošću u dotičnoj jezičnoj zajednici« (str. 235–236).

Jezičnu zajednicu Auburger opisuje kao lingvistički živ sustav koji oblikuju i izgrađuju pripadnici određene etničke zajednice, tvorci dotične jezične zajednice i nositelji njezine jezične, kulturne, vjerske i civilizacijske zasebnosti uopće. Oni su ujedno nositelji i tvorci svih sastavnica jezične

stvarnosti, koja daleko nadilazi aktualnu uporabu jezika. Bliska povezanost i suglasnost pripadnika dotične jezične zajednice osigurava i jamči emičku valjanost položaja vlastitoga jezika, njegovu autonomiju i mogućnost regeneracije nakon kriznih razdoblja. Svaki zasebni jezik podrazumijeva, naravno, lingvističku autonomiju svoje etničke zajednice, koja se ostvaruje »samostalnom jezikotvornim stvaralaštvom i produktivnom uporabom jezika, njegovim razvojem i njegovanjem, standardizacijom i kodificiranjem, te jezičnim odgojem i prenošenjem na nove naraštaje. Tim djelovanjem jezična zajednica ostvaruje svoj posebni jezično-etnički ideal. Rezultati djeluju i prema van, na povijesno okružje jezične zajednice, kao i prema unutra, na samu jezičnu zajednicu« (str. 237).

Osporavanjem zasebnosti određenoga jezika osporava se lingvistička autonomija pripadnoga naroda. »Stoga se može smatrati tek pseudoargumentom kada se kaže da je određeni, emski valjani jezik 'jedino zbog političkih razloga' samostalan, zaseban jezik, kao što je serbokroatizam stereotipno tvrdio za hrvatski jezik... Slična je situacija bila i u slučaju makedonskoga s obzirom na bugarske zahtjeve« (str. 237). Auburger upozorava da pri politički ili znanstveno dvojbenim procesima diferencijacije, koji mogu rezultirati nastankom ili nestankom nekoga jezika, teret i obvezu dokazivanja mora preuzeti strana koja tom jeziku osporava emičku vrijednost. Naime, činjenice emiteta nikad ne osporavaju nositelji toga emiteta. Pritom velika korpusnolingvistička podudarnost, naglašava Auburger, nije dovoljan kriterij za procjenu emički valjanoga, realnoga statusa zasebnoga jezika. Takva sličnost često samo potiče isticanje razlika između jezika čija se zasebnost dovodi u pitanje i jezika koji mu je dovodi u pitanje (str. 239).

Auburger ističe da je uz primjereno razlikovanje jezikoslovnih razina drugi osnovni zahtjev svakoga objektivnoga jezikoslovlja odabir emički (emski) valjanih jezičnih jedinica. Jedino ispunjenje obaju zahtjeva dat će lingvističko-semiotički relevantne rezultate. Emitet pojedinih jezičnih znakova, bili oni jednostavni ili složeni, kao i emitet cijelih zasebnih jezika, leži u emičkom značenju koje određeni jezik ima za govornike koji su mu lojalni. Opći razlog za taj zahtjev emičnosti jest u tome da je jezik u svojoj složenoj znakovnosti zapravo specifično ljudsko ponašanje, uvijek ciljano i smisleno, s finalnom funkcionalnošću. Jezik stoga uvijek valja promatrati vezano uz njegove tvorce i nositelje. Budući da su jezični znakovi uvijek semiotički kompleksi s komponentama izraza i značenja koji se rabe u finalnim funkcijama, svako isključivo etičko (etsko) istraživanje, upozorava Auburger, koje zanemaruje semiotičku komponentu i isključuje emičnost, za stjecanje emičkih spoznaja može u znanosti o jeziku imati samo heurističku vrijednost. U tom smislu nikada objektivno nije postojao emički va-

ljan »srpskohrvatski« kao zaseban jezik (str. 242).

Zaključujući poglavlje o teorijskim, metodološkim i filozofskim aporijama serbokroatizma, Auburger dijagnostički rezimira: »U gnoseološkom i metodološkom pogledu to je bio pozitivizam, u semiotičkom pogledu nominalizam, u predikatnologičkom pogledu ekstenzionalizam, a u političko-praktičnom pogledu decisionistički i legalistički voluntarizam« (254). Protagonisti serbokroatizma previdjeli su povijesnu bit zasebnih jezika — njihovo *vlastito ja*, koje ima svoje ontološke korijene u pripadnicima jezičnih i etničkih zajednica, *korporativnim* govornicima čije ljudsko iskustvo izrasta iz kontinuiteta ponavljanih sjećanja i njihova prožimanja novim izravnim opažanjima. Lišen iskustvene utemeljenosti, serbokroatizam je upao u vlastitu zamku — tzv. »pogrešku pojednostavnjene lokalizacije« (Whitehead) i zato se bojava sučeljavanja s jezičnom zbiljom (str. 257–258).

U svojim zaključnim razmatranjima (4. poglavlje) Auburger govori o danas nepopularnim relacijama *narod—jezik—domovina* i temeljnim kršćanskim vrijednostima koje su usječene u hrvatsko povijesno pamćenje. Riskirajući da bude proglašen uskogrudnim, čak rigidnim zagovornikom *ognjištarske* filozofije, daje niz primjera koji osvjetljaju duh hrvatskoga narodnoga bića s kojim je jezik, antropološki gledano, duhovno najuže povezan. S metafizičko-teološkoga gledišta slična je veza i s domovinom, kao prošlim i budućim rajem. Tu duboku povezanost najsuptilnije ilustrira Ivaniševićevom pjesmom »Hrvatska«, koja završava stihovima: *te kao Hrvat brat sam sviju ljudi, / i kud god idem sa mnom je Hrvatska* (str. 263). Usporedbom primjera iz hrvatske i srpske književnosti Auburger upozorava na niz suprotnosti od kojih su neke bile i izvori antagonizama (D. Ćosić, *Deobe*). Usporedbom hrvatske i srpske heraldike i drugih nacionalnih simbola ilustrira razlike u dvjema kulturama, koje uz ostalo emički upotpunjuju i jezičnu povijest dvaju naroda.

Knjiga Leopolda Auburgera pisana je tako *gusto* da njezin sadržaj nije lako u cijelosti prikazati. Složena nije samo problematika kojoj se autor posvetio nego i njegov interdisciplinarni pristup jednom zamršenom pitanju, pristup koji uz veliko znanje zahtijeva i veliko osobno iskustvo u traganju za istinom na koju je savjest znanstvenika posebno osjetljiva. Auburgerova velika i iscrpna sinteza, koja povijest hrvatskoga kao zasebnoga (književnoga i standardnoga) jezika određuje u odnosu prema serbokroatizmu, ponajprije je jedinstven i izvoran prinos njemačke kroatistike svjetskoj slavistici, još uvijek opterećenoj dvostoljetnim jezikoslovnim nasljeđem sa svim njegovim slavističkim prijeporima i zabludama. Ona je i nemjerljiv znanstveni prinos hrvatskoj kroatistici, tim više što s distance stranoga fi-

lologa otvoreno i argumentirano progovara o pitanjima koja su nama samima bila gotovo zabranjena, kao i o slijepim ulicama hrvatskoga jezikoslovlja. Diskursom koji je prožet autorovom osobnom težnjom za znanstvenom istinom Auburger u svoju jezikoslovnu sintezu uvodi i historiografiju, filozofiju, teologiju, sociologiju, antropologiju, kulturologiju, etnologiju, psihologiju. Njegova filološka kompetencija široko zahvaća i povijest i teoriju književnosti, što se posebno očituje u komparativnoslavističkim razmatranjima i zaključcima. Operirajući manje ili više poznatim činjenicama, mnoštvom podataka te širokim spektrom drugih i drugačijih mišljenja, Auburger bez zadržke demaskira ideološku, dogmatsku osnovu serbokroatizma, demistificira ga kao lingvistički respektabilnu pojavu i baca posve novo svjetlo na razvojne putove i stranputice u povijesti hrvatskoga jezika. Akribičnost kojom kontekstualizira ključne povijesne trenutke i pojave ne ostavlja nikakva zamagljena mjesta za pitanja o motivima i ciljevima serbokroatizma i serbokroatistike. Precizno definira problem i postavlja ga na jasno utvrđene teorijske osnove. S velikom erudicijom povezuje sve emičke (emske) elemente mozaika koji otkriva bit trajno napetoga odnosa između hrvatskoga jezika i serbokroatizma. Znanstvena interdisciplinarnost kojom je pristupio problemu zapravo odražava Auburgerovu humanističku svestranost koja nadilazi kroatističke i slavističke okvire. Kao plod srca i uma njegova se knjiga vjerojatno neće svidjeti onima koji o jezikoslovnoj tradiciji razmišljaju i govore selektivno. Međutim, sigurno je da Auburgerovim potencijalnim osporavateljima neće biti nimalo lako dosegnuti onu razinu znanstvene argumentacije i erudicije kojom je ispisana ova iznimna knjiga.

Dubravka Sesar